

dur ve insanları doğruya ve kurtuluşa ulaştırır” (s. 380) tarzında kolay genellemelerde bulunmakta ve aynı zamanda yanlış hükümler vermektedir. Geleneksel Ekol'e göre “bugün dünyamızda yaşayan bütün dinlerin doğru” olduğunu değil de, belki bugün dünyamızda yaşayan “geleneksel” dinlerin kurtuluşa ulaştıracağını söylemek mümkün olabilir. Bu durumda bile, eğer yaşayan her din doğru ise, Geleneksel Ekol'e mensup René Guenon, Frithjof Schuon, Titus Burckhardt ve Gai Eton gibi büyük şahsiyetlerin neden Hıristiyan kalamayıp karşı tepkileri göze alarak Müslüman olduklarını izah etmek kolay olmayacaktır. Bütün bu eleştirilerimize rağmen çalışma, akademik anlamda önemli bir potansiyeli barındıran Geleneksel Ekol'ü özelde akademiye, genelde Türkiye'deki okullara takdim etmesi bakımından bir boşluğu doldurmaktadır. Bu hizmetinden dolayı yazarını kutlarız.

Adnan Aslan

Ahlâk Felsefesine Giriş

Lokman Çilingir

Ankara: Elis Yayınları 2003. 134 sayfa.

Batı'da hem teorik hem de pratik ahlâk alanında yayımlanan çalışmaların sayısında yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir artış olduğunu görüyoruz. Bu artışın çeşitli sebepleri var. Bu sebeplerin başında, bir yandan tıp ve benzeri alanlarda şahit olunan teknolojik gelişmelerin, diğer yandan toplumsal ve uluslararası düzeydeki adaletsiz uygulamaların doğurmuş olduğu sorunlara kapsamlı bir ahlâk görüşü çerçevesinde ikna edici cevaplar bulma arzusu gelmektedir. Ancak bu arzu doğrultusunda ortaya koyulan ahlâk anlayışlarının da bir çıkmazda olduğu ifade edilmektedir. Zira modernliğin inşa ettiği bilgi anlayışının, ahlâkı rasyonel bir inanç konusu olmaktan çıkıp kişisel bir kanaat meselesi haline getirmesi, mevcut ahlâk anlayışlarının kendilerini modern insana kabul ettirebilmek için iyi bir gerekçe sunma olanaklarını ortadan kaldırmış görünmektedir. Bütün ahlâk anlayışları eşit derecede geçerli olduğu ve birinin diğerine tercih edilmesini sağlayacak bir ölçütün varlığından söz edilemeyeceği için artık toplumun tüm üyelerince kabul edilecek bir ahlâk anlayışı ve erdemler kümesinden değil, sadece her bireyin kendi iyi anlayışından ve bu anlayışını hayata geçirmeyi temin edecek hak ve özgürlüklerden

söz eder hale gelmiş bulunuyoruz. Geline bu noktada, ahlâk felsefesi alanında ihtiyaç duyulan şeyin, bireylerin tamamına kendisini kabul ettirecek ciddi bir ahlâkî temellendirme olduğu uzun süredir dile getirilmektedir.

Derleme mahiyetinde olan *Ahlâk Felsefesine Giriş*, bu önemli meseleyi konu edinmektedir. Eser “Önsöz”, altı bölüm, “Kaynakça” ve “Dizin”den oluşmaktadır. Yazar, felsefî ahlâkın gerekliliği ve ahlâkî temellendirmenin ne olduğu konusunda kaleme aldığı ve I. Bölümü oluşturan bir “Giriş”ten sonra, felsefe tarihi boyunca ortaya konulan ahlâkî temellendirme biçimlerinden empirik, metafizik, rasyonel ve duygusal temellendirmelere birer bölüm açmış ve her bölümde bir veya birkaç filozofun metnine yer vermiştir. Platon, Aristoteles, Augustinus, d’Holbach, Kant, Bentham, Schopenhauer bu filozoflardan bazılarıdır. Yazar ayrıca metafizik temellendirmelere bir dayanak noktası olması bakımından Tanrı’nın varlığına ilişkin ontolojik argümanla ilgili bir bölüm daha ekleyerek burada da Fârâbî, Anselm, Descartes, Leibniz ve Kant’ın konuyla ilgili metinlerini sunmuştur. Son bölümde ise ahlâkî temellendirmelerin imkânı konusunda Hans Albert’in aleyhte, Karl-Otto Apel’in ise lehte görüşlerini yansıtan metinlerini kitaba dahil etmiştir.

Kitap, felsefede tartışmalı olan bir konuya kesin bir hükümlerle başlıyor. Yazara göre günlük hayatımızda kendi davranışlarımız veya çevremizdeki insanların davranışları hakkında “iyi” veya “kötü” şeklinde yargılarda bulunmamız, doğuştan getirdiğimiz bir özelliğin sonucudur (s. 11). Yazar burada Kant’ı kaynak olarak göstermekte, bu konuda mesela insanın bu özelliğinin toplum içerisinde yaşamaktan doğan tecrübelerinin bir sonucu olabileceğini dile getiren karşı görüşlere temas etmemektedir. Benzer bir sorun, vicdanla ilgili satırlarda da karşımıza çıkmaktadır. Yazar, kitaplı dinler açısından vicdanın insanda “Tanrı’nın sesi” olduğunu ifade etmektedir (s. 14). Bunun ne derece doğru olduğu bir tarafa, burada kitaplı dinler denilerek toptancı bir yaklaşım sergilenmekte, vicdan gibi muğlak bir konuda okuyucu peşin hükme yönlendirilmektedir. Yazarın vicdanla ilgili yaptığı “iyi vicdan”, “kötü vicdan” ayrımı da problemlili görünmektedir. Yazara göre, “iyi-temiz vicdan” kişiyi sorgulamaz, kendi sesine kulak vermeye zorlamaz, kişiye azap çekirtmez. Buna karşın kişiye belli bir huzur ve güven verir. “Kötü vicdan” ise daha ziyade istenmedik bir davranışı takip eder ve “Böyle davranmamalıydım!”, “Bunu yapmak zorunda değildim” şeklinde insan bilincine veya benliğine baskı yapar (s. 14). Halbuki kişinin vicdanı tarafından sorgulanması veya sorgulanmaması, tamamen sahip olduğu ahlâkî değerlere uygun davranışlar sergileyip sergilememesi ile ilgilidir. İyi veya kötü olan, davranışlardır. Vicdan

kötü davranış görünce eleştirmekte, iyi davranış sergilendiğinde ise bunu yapmamaktadır.

Kitabın “Giriş”inde, vicdan konusundan başka; bilinç, özgürlük, ödev ve sorumluluk ve niyet konularının ele alındığı “Felsefi Bir Ahlâkın Gerekliliği” başlıklı bu bölüm, tamamen Kant’ın görüşlerinin işgali altındadır. Her bir konuyla ilgili olarak kısmen farklı bakış açıları verilmekte, sonuç cümlelerinde ise Kant’ın görüşü, geçerli görüş gibi sunulmaktadır. Bu da felsefi bir giriş kitabından beklenen tarafsızlığa gölge düşürmektedir.

Hemen belirtelim ki, kitap derleme olması itibarıyla belli bir ilgiyi hak etmektedir. Zira bir konuya ilişkin taraf ve karşı taraf görüşlerini bir arada sunan bir derleme çalışması, özellikle felsefe alanında faydalı görünmektedir. Böylece okur, yazarın da belirttiği gibi (s. 7), muhalif argümanları görmek suretiyle felsefi düşünmeye yönlendirilmektedir. Bununla beraber kitap, derleme çalışmaların karşı karşıya kaldığı kimi sorunların üstesinden gelmiş görünmemektedir.

Göze çarpan ilk sorun, filozoflara ait metinlerden önce, okuyucuyu metne hazırlamak amacıyla Çilingir’in kaleme aldığı yazıların uzunluğudur. Kimi bölümlerde alıntılanan metinleri gölgede bırakacak ve onları bir okuma parçası düzeyine indirecek kadar uzun olan bu yazılardaki diğer bir sorun da içerikleridir. Örneğin, Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik*’inin ilk altı paragrafının alıntıldığı “Ampirik Temellendirme” başlıklı “İkinci Bölüm”de Çilingir tarafından yazılmış olan satırlar, *Nikomakhos’a Etik*’in uzun bir özetini vermekte, böylelikle alıntılanan metinde dile getirilen şeyleri önceden fazlasıyla anlatarak filozofun metnini neredeyse gereksiz kılmaktadır. Aynı durum Platon’un *Euthyphron* diyalogunu içeren “Metafizik Temellendirme” başlıklı bölüm için de geçerlidir. Yine bu bölümle ilgili olarak zikredilebilecek diğer bir sorun d’Holbach’ın “Ahlâki Sapıklığın Nedeni Olarak Din” ve Emil Brunner’in “Etik Nihilizmin Alternatifi Olarak Dinî Ahlâk” başlıklı yazılarıyla ilgilidir. d’Holbach’ın yazısı dine karşı bildik aydınlanmacı tavrın aşırı bir biçimi olarak oldukça naif bir dokuya sahip görünmekte, Brunner’in yazısı ise dinî ahlâkın olumlu kabul edilebilecek yönlerinden bahseden edebî bir yazı olmaktan öteye geçememektedir. Dolayısıyla bu yazıların, amacı, insanı felsefi düşünmeye yönlendirmek olarak ilan edilmiş bu kitapta neden yer aldıklarını izah etmek güçleşmektedir.

Çilingir “Metafizik Temellendirme”yle ilgili III. Bölüm’ün ardından bu bölümün bir tamamlayıcısı olacağını düşünerek Tanrı’nın varlığını kanıtlamaya yönelik ontolojik argümanla ilgili dördüncü bölümü önümüze koymaktadır. Fârâbî,

Anselm, Descartes ve Leibniz'in ontolojik argümanı ele aldıkları, Kant'ın ise Tanrı'nın varlığını kanıtlamanın imkân dahilinde olmadığını ifade ettiği metinlerden oluşan bölümde, herhangi bir ahlâkî meseleyi, en azından yazarın kendisinin de kitabın başka bir yerinde (s. 63) dile getirdiği, insanın eylemleriyle Tanrı'nın iradesinin ilişkisi sorununu ele alan bir paragraf dahi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu bölümün kitabın bütünüyle ilişkisi tam olarak kurulmuş görünmemektedir. Temellendirme probleminin ele alındığı son bölümde ise, mesele açık bir şekilde ortaya konulamamıştır. Üstelik Albert ve Apel'dan yapılan çeviriler de konunun anlaşılması sadedinde okuyucuya yardımcı olacak türden çeviriler değildir. Sonuç olarak Çilingir'in kitabının özellikle farklı görüşleri yansıtan metinleri barındırması açısından okuyucunun dikkatini çekebileceği söylenebilir.

Osman Baş

Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak

T. J. Winter (Abdülhakim Murad)

Çev. Ömer Baldık, Muhammed Şeviker

İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003. 208 sayfa.

Kitap “Başlamadan Önce” başlıklı bir önsöz ve on bir ayrı makaleden oluşuyor. Makaleleri, bir bütünü oluşturmaktan ziyade, belli konularda birbirinden bağımsız yorumları içeren parçalar olarak değerlendirmek mümkün. Kitap genel olarak Müslümanların yüzyıllardır tartıştığı bazı konuları ve günümüz Müslümanlarının yaşamak zorunda olduğu bazı durumlarla ilgili yorumları içermektedir. Çeviri olmasına rağmen, dilinin akıcılığı eserin okunmasını kolaylaştırmaktadır. Makalelerin bir kısmı, müellifin de belirttiği gibi akademik çevrelere, diğer bir kısmı ise genel okuyucu kitlesine hitap etmektedir.

Kitap belirli bir konuya yoğunlaşmadığı ve birbiriyle çok bağlantılı konular içermediği için, yapılan değerlendirmenin de bir bütünlük arz etmesi güçleşmektedir. Bu nedenle değerlendirmeler makale ismi belirtilerek ilgili makale sınırları içinde yapılacaktır.

T. J. Winter, kitabın “Bir İşaret Olarak Yeni Binyıl” adlı ilk makalesinde (s. 15-32) sekülerleşme konusuna değinmektedir. Ona göre, etrafımızda sürekli